

Fyra uppländska ryor från 1700-talet av samma tillverkning?

Av INGER ESTHAM

Upplandsmuseet äger fyra ryor, vilka är så lika i väsentliga detaljer att de kan förmodas vara av samma tillverkning. Ryorna härröra från grannsocknarna Bälinge och Skuttunge. Två av dem är tydligt daterade: 1773 och 1789, en är odaterad men kan antas vara vävd under 1700-talets senare hälft. På den fjärde ryan är årtallets två sista siffror otydliga. Möjligen kan det tolkas som 1790.

De tre förstnämnda ryorna skänktes till Upplandsmuseet av Uppsala läns hemslöjdsförening 1959. Den fjärde ryan har tillhört muset sedan 1917.

1. Den äldsta av de daterade ryorna, bild 1 (inv. nr UM 10 007) har på den flossade sidannock av ofärgad gulvit ull. I övre delen bred bård med krappröda vigglinjer. »ANO 1773» är broderat på slätsidan med kedjestygn av 2-trådigt gulvitt ullgarn.

Slätsidan är randad i krapprött och grågult: från vänster 2,5 cm rött, 2,3 cm grågult, 20,5 cm rött, 2,5 cm grågult, 2,5 cm rött, 20,5 cm grågult, 2,5 cm rött, 2,5 cm grågult och 10 cm rött. Randningen vänder därefter symmetriskt i den högra våden, bild 6 a.

Teknik. Ryan är vävd i två lika breda våder och hopsydd. Mått: 185 × 131 cm.

Bottenbindning korndräll med osynliga knutryggar på slätsidan. Varp av 2-trådigt, S-tvinnat ulltråd, krappfärgat resp. gulvit. Varptäthet ca 116 trådar på 10 cm. Botteninslag av 1-trådigt, S-spunnet, krappfärgat ullgarn. Nockor av 1 tråd 2-trådigt, Z-tvinnat ulltråd, gulvit oblekt resp. krappfärgat, knutna med Ghiordesknutar och placerade sicksack över varandra, ca 3–4 cm långa, i bården endast 2–3 cm. Nocktäthet horison-

talt 17 st. på 10 cm, vertikalt 14–15 st. på 10 cm. Mellan var fjärde och femte nockrad, ibland något oregelbundet, större avstånd än annars, vilket åstadkommer en svag reliefrandning i flossan.

Varpen är fin, hårdtvinnad tråd. I bården, som låg mot ansiktet, har använts mjukare ull än i övrigt. Nockorna är riktade åt var sitt håll i de båda våderna, i den vänstra nedåt, i den högra uppåt, beroende på att bottenvävnadens randning var avsedd att vända symmetriskt och våderna är vävda i samma uppsättning.

Enligt Uppsala läns hemslöjdsförenings katalog nr A 862 är ryan vävd i Forkarby, Bälinge socken. Den är inkommen från H. Pettersson, Storvreta.

2. Även den näst äldsta av de daterade ryorna, bild 2 (inv. nr UM 10 012), har flossa av gulvit ull med överst en bred bård. I denna timglasliknande figurer, små snedrutor och smala ränder samt årtalet 1789 (invävt i nocken) i färgerna ceriserött och svartbrunt.

Slätsidan är symmetriskt randad i krapprött och grågult: från vänster 2 cm rött, 2 cm grågult, 20 cm rött, 2 cm grågult, 2 cm rött, 23,5 cm grågult, 2 cm rött, 2 cm grågult och 10 cm rött. Därefter spegelvänder randningen (bild 6 b).

Teknik. Ryan är vävd i två lika breda våder och hopsydd. Mått 179,5 × 134 cm.

Bottenbindning korndräll med osynliga knutryggar på slätsidan. Varp av 2-trådig, S-tvinnad ulltråd, gulvit resp. krappfärgad. Varptäthet ca 130 trådar på 10 cm. Botteninslag av 1-trådigt, S-spunnet ullgarn, troligen färgat i efterkok av krapp. Nockor av 1 tråd 2-trådig, Z-tvinnad ulltråd, 3–4 cm långa, knutna med Ghiordesknutar, placerade sicksack över varandra. Nocktäthet horisontalt 16 st. på 10 cm, vertikalt 15 st. på 10 cm. Med oregelbundna avstånd varierande mellan 8–12 nockrader har nockradsavståndet gjorts bredare än annars, vilket ger svaga reliefränder i flossan.

Varpen är av fin, hårdtvinnad ulltråd. De båda vådernas nockor är, såsom beskrivits på föregående rya, vända åt var sitt håll.

Enligt hemslöjdens katalog nr A 53 är ryan vävd i Bälinge socken. Den inkom från P. J. Andersson, Gysta, Bälinge.

3. Den tredje ryan, bild 3 (inv. nr UM 10 006), har flossa av gråvit melerad ull. Överst är en bred bård bestående av i sicksack placerade småkors i 4 rader. Korsen är nu bleklila, ursprungligen starkt skärröda, med bruna konturer. I korsmitten ytterligare ett litet kors i vitt. Runt om är en smal randbård, endast 2nockor bred, krappröd utom i bårdpartiet där den är brun.

Slätsidan är randad i krapprött och grågult: från vänster 6,5 cm rött, 2 cm grågult, 2 cm rött, 9 cm grågult, 2,5 cm rött, 2,3 cm grågult, 15 cm rött, 2,2 cm grågult, 2 cm rött, 9,5 cm grågult, 2,5 cm rött, 2,5 cm grågult, 3,7 cm rött, 2 cm grågult. Randningen vänder därefter symmetriskt, bild 6 d.

Teknik. Ryan är vävd i två våder och hopsydd. Mått: 184 × 130 cm.

Bottenbindning korndräll med osynliga knutryggar på slätsidan. Varp av 2-trådig, S-tvinnad ulltråd, gulvit resp. krappfärgad. Varptäthet ca 110–120 trådar på 10 cm. Botteninslag av krappfärgat, dubbelspolat, 1-trådigt, S-spunnet ullgarn. Nockor av 1 tråd 2-trådig, Z-tvinnad ulltråd, ca 3 cm långa, knutna med Ghiordesknutar, placerade sicksack över varandra. Nocktäthet horisontalt 15 st. på 10 cm, vertikalt 14 st. på 10 cm. Mellan var sjunde och åttonde nockrad ett något större avstånd än eljest, vilket ger en svag reliefrandning i flossan.

Varpen är av fin, hårdtvinnad tråd. Bårdens ull är mjukare, det färgade garnet finare, än i den övriga flossan, som är tjock och kompakt, beroende på ovanligt grov ulltråd i nockorna. Även här är nockorna riktade åt var sitt håll i båda våderna.

Enligt hemslöjdens katalog nr A 766 har ryan inkommit från Math. Andersson, Norrkrycklinge, Skuttunge socken. Ryan skulle enligt samma källa vara vävd omkring 1770.

4. Den fjärde ryan, bild 4 (inv. nr UM 1484), är dekorerad över hela den flossade sidan med geometriskt mönster uppdelat i mittfält och bård. I mittfältet diagonalrutor i ljusa färger mot brunsvart grund. I bården, som är gul, trianglar bildade av en vigglinje. I trianglarna små snedrutor. Färgerna är desamma som i mittfältets mönster. I mittfältets ena kortsida siffror, troligen årtalet 1790.

Ryans slätsida är randad i krapprött och grågult: från vänster

Bild 1. Rya, Bälinge socken och härad, daterad 1773. Randad slätsida i korn-drällsbindning. Allmogerya av bruksryetyp. Upplandsmuseet, inv. nr 10 007. Foto Nils Lagergren, ATA.

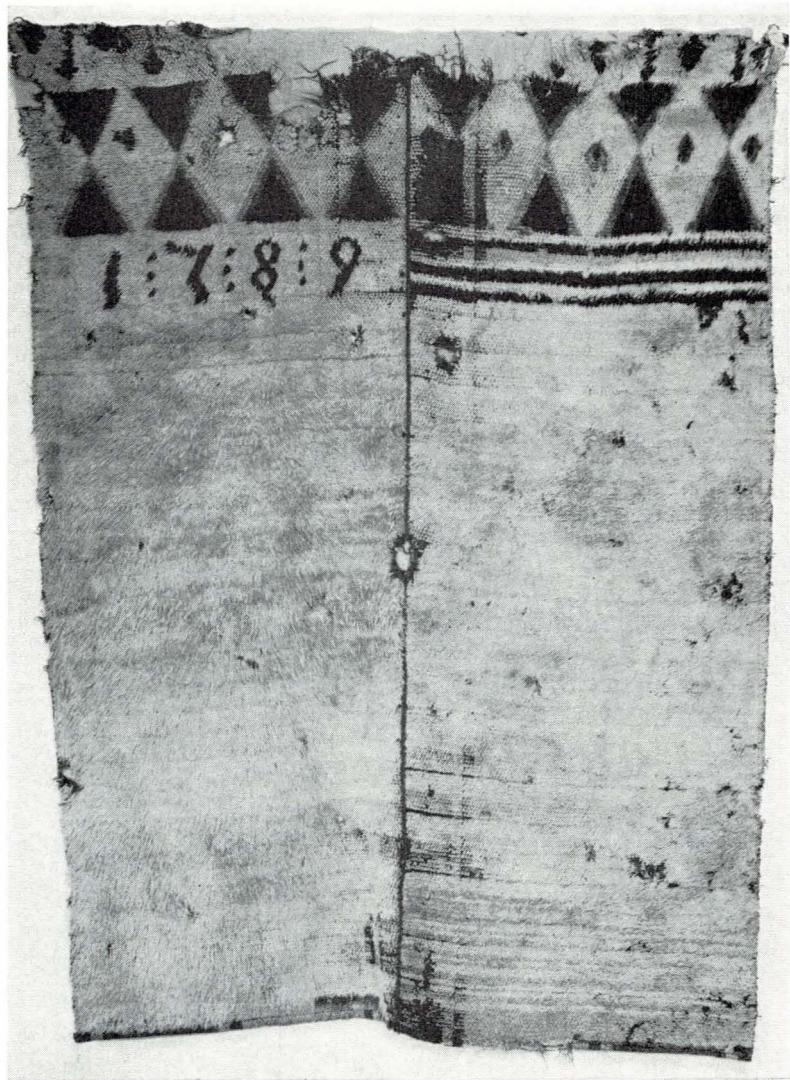

Bild 2. Rya, Bälinge socken och härad, daterad 1789. Randad slätsida i korn-drällsbindning. Allmogerya av bruksryetyp. Upplandsmuseet, inv. nr 10 012. Foto Nils Lagergren, ATA.

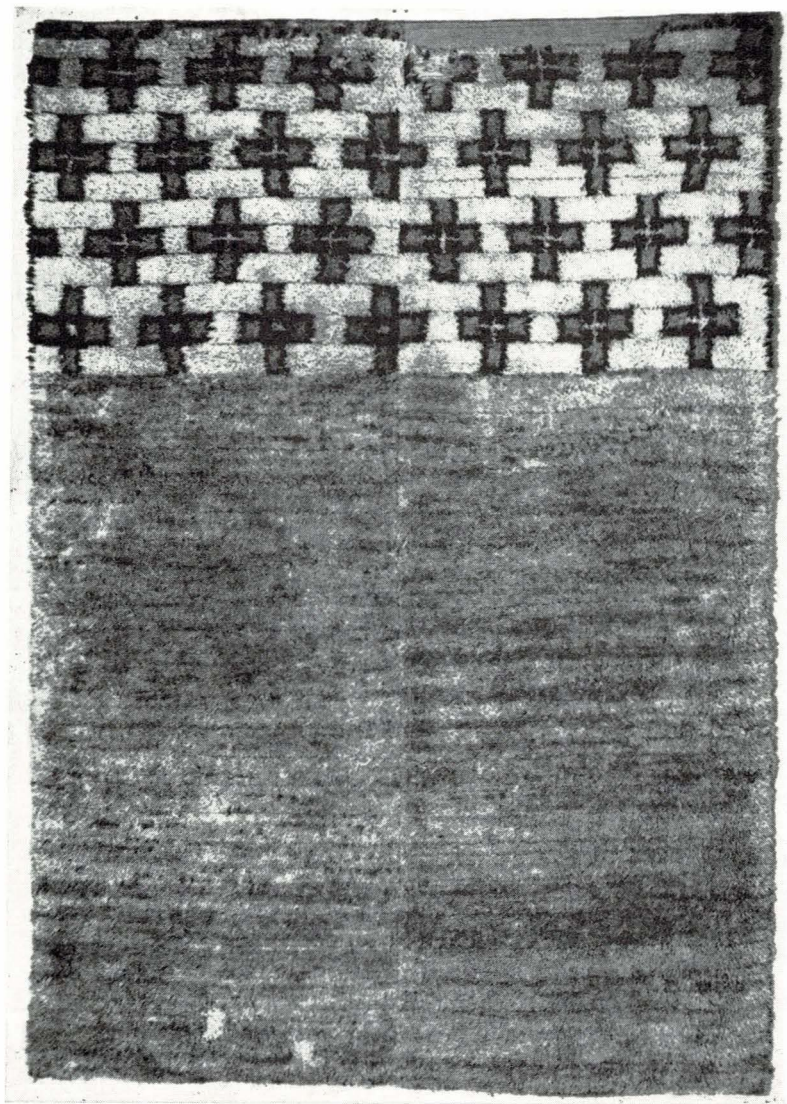

Bild 3. Rya, Skuttunge socken, Bälinge härad, sannolikt från 1700-talets senare hälft. Randad slätsida i korndrällsbindning. Allmogerya av bruksryetyp. Upplandsmuseet, inv. nr 10 006. Foto Upplandsmuseet.

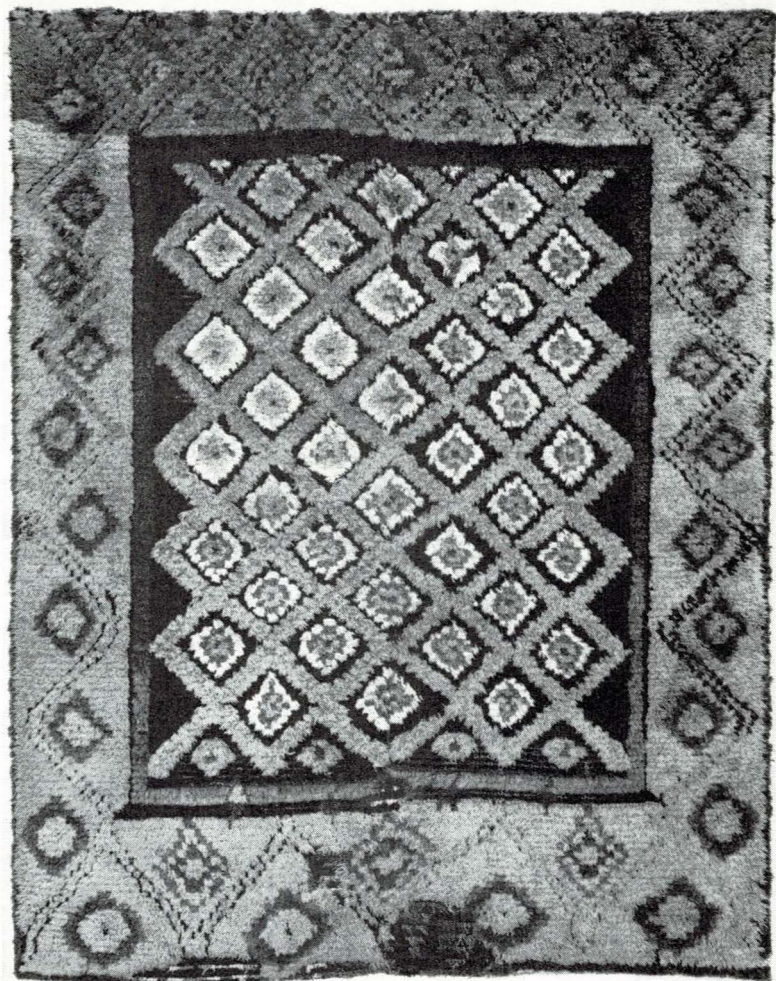

Bild 4. Rya, Bälinge socken och härad, sannolikt från 1700-talets senare hälft. Randad slätsida i korndrällsbindning. Allmogerya av prydnadsryetyp. Upp-
landsmuseet, inv. nr 1484. Foto Nils Lagergren, ATA.

Bild 5. Rya, Fläckebo socken, Västmanland, daterad 1835. Allmogerya av bruks-
ryetyp. Länsmuseum, Västerås, inv. nr 2165. Foto Nils Lagergren, ATA.

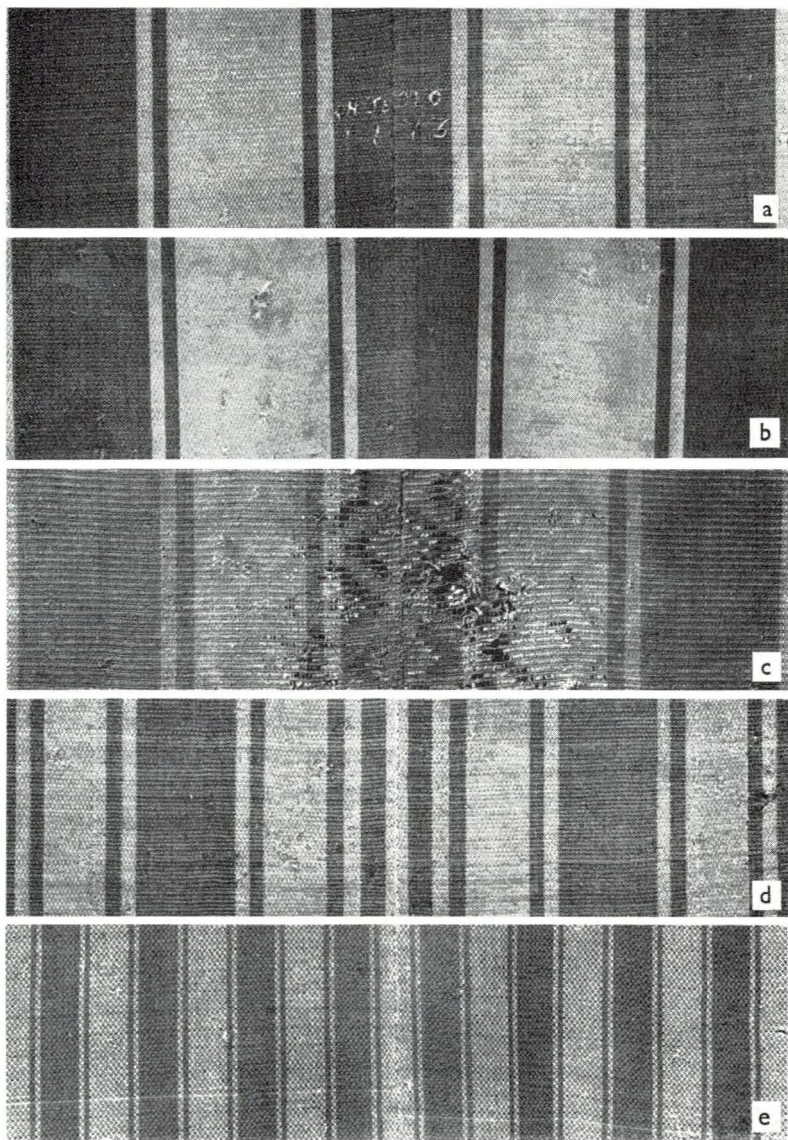

Bild 6. Detaljer av de i uppsatsen beskrivna ryornas randade slätsidor i korn-drällsbindning. A. Rya nr 1 med årtalet 1773 broderat. B. Rya nr 2. C. Rya nr 4. D. Rya nr 3. E. Rya nr 5. Foto Upplandsmuseet och ATA.

5,5 cm rött, 3,3 cm grågult, 22 cm rött, 2,5 cm grågult, 3 cm rött, 17 cm grågult, 2,5 cm rött, 2,7 cm grågult, 9,5 cm rött. Randningen spegelvänder därefter (bild 6 c).

Teknik. Ryan är vävd i två lika breda våder och hopsydd. Mått: 170 × 136 cm.

Bindning korndräll med osynliga knutryggar på slätsidan. Varp av 2-trådig, S-tvinnad ulltråd, randad i krapprött och vitgult. Varptäthet ca 90 trådar på 10 cm. Botteninslag av 2-trådig, Z-tvinnad, krappröd och gråmelerad ulltråd. Nockor av 2 trådar grov, 2-trådig, Z-tvinnad ulltråd, ca 2,5 cm långa, knutna med Ghiordesknutar, placerade mitt ovanför varandra. Nocktäthet horisontalt 17 st. på 10 cm, vertikalt 9 st. på 10 cm.

Varpen är av fin, hårdtvinnad tråd. Flossan är mycket tjock beroende på att varje nocka är gjord av två grova nocktrådar. Mittfältets mönster har nu en ej ursprunglig reliefverkan. Bakgrundens svartfärgade nockull har till stor del förintats på grund av det svarta färgämnets skadliga inverkan på fibrerna.

Dånocken är vänd åt samma håll i båda våderna men randningen i botten vänder symmetriskt, är dessa sannolikt vävda i två olika vävuppsättningar.

Ryan är lappad med fragment av en annan rya, vävd i ripsbindning med glesa nockrader.¹

Den är inkommen från Forkarby, Bälinge socken.

Samtliga ryor är allmogeryor. Nr 1, 2 och 3 är av bruksryetyp, dvs. den typ av ryor, som användes till vardags främst vintertid och som lades med slätsidan upp och med den flossade sidans bård överviken. Ryorna är ålderdomliga. De är närbesläktade med bruksryorna från Öland, Roslagen, Åland och västra Finlands svenskspråkiga kustbygder samt Norge.²

Ryan nr 4 är en s. k. prydnadsrya, dvs. en rikmönstrad rya, som lades med den nockade sidan upp på den uppbäddade sängen och som ofta togs fram endast vid högtider. Trots detta har ryan fått en vackert randad slätsida. Flossans rutmönster är karaktéristiskt för Bälinge och trakterna däromkring, där det under 1700-

och 1800-talen vävts i många variationer med sneda eller raka rutor. Mönstret är ålderdomligt. Det hör säkerligen ej samman med de i prydnadsryorna vanliga modemönstren från 1600- och 1700-talet utan är äldre. Liknande rutningar förekommer på finska prydnadsryor från 1700-talets början och senare. U. T. SIRELIUS påpekar i »Finlands ryor» likheten mellan de finska och uppländska, geometriskt mönstrade ryorna. Han förmodar att mönstertypen går tillbaka till medeltiden.³

Ryorna är tillverkade av ull av hög kvalitet, förmodligen från lantrasfår. Varp och botteninslag är identiskt lika; den fina Stvinnade och hårdspunna varptråden, gulvit respektive krapprod, och det krappfärgade botteninslaget. Slätsidornas randningar är exakt lika i tre av ryorna, här beskrivna som nr 1, 2 och 4. I ryan nr 3 är den något varierad, bild 6 d. De tvärgående glesränderna i flossan finns endast på de tre först beskrivna ryorna. De är möjligen gjorda för att den tjocka, styva flossan skulle bli böjligare. I prydnadsryan skulle ett sådant förfaringssätt ha förtryckt mönstret och gjort mönstervävningen oöverkomligt svår.

Ryorna har, såsom de flesta allmogeryor i uppsalatrakten, bottenvävnad i korndrällsbindning. Veterligen är detta unikt i Sverige. I Norge finns enstaka bevarade ryor med sådan bindning.⁴ De förut nämnda skärgårdsryorna från Finlands svenskspråkiga kusttrakter, Åland, Roslagen samt ofta från Norge har bottenvävnader i fyrskäftade kypertbindningar, dock ej korndräll utan vanlig kypert, spetskypert eller gåsögon.⁵

Såsom framgått av ovanstående beskrivningar har de fyra ryorna stora likheter med varandra; mönstrens ålderdomlighet, bottenvävnadernas randningar, det använda materialet, framför allt varp och botteninslag, format, storlek, det stora antalet varptrådar per dm ochnockor per dm², de för denna ryagrupp veterligen unika glesränderna i flossan, nockornas sicksackplacering, korndrällsbindningen. De är säkerligen därför av samma tillverkning. De kan vara från samma gård och spritts genom giftermål och arv. De kan även vara ur en yrkesväverskas produktion. Sådana ryaväverskor är kända från 1800-talets mitt från uppsalatrakten. Lisa

Sköld och Lina Lindblom verkade inom resp. Vaksala och Bälinge härader, Lisa Persson var från Sundbro i Bälinge socken.⁶

Även vår väverska skulle i så fall ha varit verksam inom Bälinge härad men redan under 1700-talets sista tredjedel. Vem än väverskan har varit, en bondhustru eller en yrkesväverska, har hon med sina ryor, närbesläktade med dem runt om Ålandshav och i Norge, varit bärare av ålderdomlig vävnadstradition.

Ytterligare en bruksrya finns bevarad hörande till samma grupp, bild 5 och 6 e. Den är dock daterad så sent som 1835 varför den knappast kan vara tillverkad av samma väverska utan är förmodligen en kopia av någon äldre rya. Även denna rya är ålderdomlig till utseendet och påminner om den rya, som ovan beskrives som nr 3. Tekniskt överensstämmer den med balingeryorna med undantag av att de tvärgående glesränderna i flossan saknas. Ryan, som nu äges av Länsmuseum i Västerås, har kommit från gården Fängsbacken vid Sättra brunn i Västmanland. Det är emellertid ingen tvekan om att ryan eller dennas förebild härrör från Uppsalatrakten. Då Sättra brunn äges av Uppsala universitet sedan 1748 är anknytningen ej märklig. Den har säkerligen medförts från Uppsalatrakten av någon besökande eller anställd vid brunnen.⁷

NOTER

¹ Ryorna 1 och 2 är, när detta skrives, under konservering vid Riksantikvarieämbetets textilkonservering, Nr 4 konserverades 1966, Pietas nr 4752. För färgbilder av ryorna 1, 2 och 3 se VIVI SYLWAN, Svenska ryor, Stockholm 1934, pl. 30-32.

² HJÖRDIS DAHL, Skärgårdsryor, Kulturhistorisk årsbok 1934, Helsingfors 1935, s. 49-60. HELEN ENGELSTAD, Norske ryer. Teknikk, form och bruk, i serien Fortidskunst i Norges bygder, Oslo 1942. — U. T. SIRELIUS, Finlands ryor, Stockholm 1924, s. 43.

³ U. T. SIRELIUS, *anf. arb.*, sid. 48-62, Pl. I.

⁴ Norsk Folkemuseum, inv. nr 39-16 (Nordfjord), inv. nr 946-37 (Sogn och Fjordane). HELEN ENGELSTAD, *anf. arb. kat.* nr 8, 11-15 samt sid. 30.

⁵ HJÖRDIS DAHL *anf. arb.*, s. 51. HELEN ENGELSTAD, *anf. arb.* V. SYLWAN, *anf. arb. pl.* 21 c. U. T. SIRELIUS, *anf. arb.*, s. 35.

⁶ VIVI SYLWAN, *anf. arb.*, s. 48-49.

⁷ Ryan är utförligt beskriven i Västmanlands fornminnesförenings årsskrift nr XLVII, Västerås 1967.